

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧА РОБОТА З ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ВІКОВИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ З ОДНОЛІТКАМИ У ДІТЕЙ ЗПР

Семенцова О.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Розглядаються питання організації корекційно-розвиваючої роботи з дітьми ЗПР. Визначається ефективність впровадження в практику роботи дошкільних навчальних закладів програми спеціалізованих заходів з розвитку спілкування дітей старшого дошкільного віку із ЗПР з однолітками.

Рассматриваются вопросы организации коррекционно-развивающей работы с детьми ЗПР. Определяется эффективность внедрения в практику работы дошкольных образовательных учреждений программы специализированных мероприятий по развитию общения детей с ЗПР старшего дошкольного возраста со сверстниками.

The questions of organization of correction and development work with mentally retarded children are taken into consideration. The effectiveness of putting into kindergarten's practice the program of special measures aimed at the development of mentally retarded children's communication with the children of the same age is clarified.

Ключові слова: комунікативна сфера, корекційно-розвиваюча робота, форми спілкування, діти з ЗПР.

Ключевые слова: коммуникативная сфера, коррекционно-развивающая работа, формы общения, дети с ЗПР.

Keywords: communicative sphere, correction and development work, forms of communication, mentally retarded children.

При організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку актуальною задачею є формування у них нормативно-вікової форми спілкування [1, 2], що дозволить побудувати необхідні передумови для включення їх в шкільний навчальний процес. Особливу увагу цьому питанню слід приділяти в спеціалізованих групах та дошкільних закладах для дітей із ЗПР [3]. Комунікативний розвиток дітей ЗПР відстає від дітей групи норми. Діти ЗПР цього віку найчастіше використовують експресивно-мімічні засоби спілкування. Особливості комунікативної сфери дітей цього віку досліджуються в двох напрямках: спілкування з дорослими та спілкування з однолітками. Першому напрямку присвячено роботи Дмитрієвої О.Є., в яких визначено домінуючу форму спілкування дітей ЗПР з дорослими, виявлено закономірності їх розвитку, як суб'єктів спілкування, проведено якісний аналіз висловлювань дітей, представлено данні про компенсаторні можливості комунікативного недорозвинення цих дітей у спеціально побудованих психолого-педагогічних умовах та показано ефективність проведення додаткової формуючої роботи в цьому напрямку [4]. Другий напрямок досліджень визначив, що в процесі спілкування з однолітками у дітей ЗПР також відзначається відставання. Для нормально розвинених дітей 6-7 років домінуючою формою спілкування з однолітками за дослідженням Лісіної М.І. [1] є позаситуативно-ділова форма. У дітей ЗПР – домінуючою є ситуативно-ділова форма [5], яка характеризується недостатнім різноманіттям мовних висловлювань та їх ситуативним характером. Не всі мотиви спілкування цих дітей розвинені на достатньому рівні, недостатньо сформована система соціальних уявлень. Таким чином, необхідно організувати проведення додаткової корекційно-розвиваючої роботи з розвитку комунікативної сфери у дітей ЗПР.

Метою даного дослідження є розробка основних положень корекційно-розвиваючої роботи з формування нормативно-вікових форм спілкування з однолітками у дітей ЗПР та аналіз ефективності її впровадження у практику.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

1. Сформулювати основні аспекти корекційно-розвивальної роботи з питань формування нормативно-вікової форми спілкування дітей старшого дошкільного віку з однолітками.
2. Провести дослідження особливостей спілкування дітей ЗПР в процесі проведення корекційно-розвиваючої роботи.
3. Визначити ефективність корекційно-розвивальної роботи з дітьми ЗПР.

Організація корекційно-розвивальної роботи у дошкільному закладі потребує комплексного підходу з залученням всіх учасників виховного процесу (педагогів, батьків, дітей). Необхідність проведення додаткової роботи з батьками виникає через те, що саме у сім'ї закладаються основи культурних та моральних цінностей. Від батьків маленька дитина засвоює свої перші знання, свій перший соціальний досвід, який потім використовує під час спілкування з однолітками. Однак фахівці сфери освіти та науковці підкреслюють, що сучасною проблемою сімейного виховання є недостатня увага батьків до дітей на перших етапах виховання. А саме дефіцит уваги та душевного тепла

зі сторони батьків по відношенню до дитини, підвищені вимоги або повна байдужість, невміння розпізнати мотиви поведінки дитини призводить до великої кількості складних проблем пов'язаних з формуванням особистості дитини та впливає на її комунікативну сферу. Тому для батьків були проведені тематичні консультації та навчальні семінари: «Усвідомлене батьківство», «Як спілкуватись з дитиною», «Формування образу-Я дитини», «Майстерність комунікації», «Спілкування та міжособистісні відносини», «Використання рольових ігор для розвитку комунікативної сфери дитини».

Для підвищення інтересу батьків до участі у семінарах та тематичних консультаціях було вибрано зручні форми роботи, які не тільки дозволили зробити сам процес отримання знань більш цікавим, а також надали можливість для самовираження кожному учаснику. Тому при проведенні семінарів крім традиційних засобів роботи – лекцій, використовувались інтерактивні техніки: мозковий штурм, аналіз ситуаційних вправ (вправа К. Фопеля «Профіль групи» [6]), аналіз критичних випадків, рольова гра. Всі означені техніки характеризувались творчою спрямованістю завдань та передбачають сумісне вирішення проблем. Наприклад, на семінарі з проблеми «Формування образу-Я дитини» необхідно було визначити уявлення батьків щодо особливостей розвитку власної дитини, усвідомлення образу вихователя дитячого садочку та уявлень про себе, як батьків дитини дошкільника. Для цього було використано вправа К. Фопеля. В процесі гри учасники семінару будували «профіль дитини», «профіль батьків» та «профіль вихователя». На виконання завдання відводилось 45 хвилин. За цей час кожна підгрупа повинна оформити заданий профіль, придумати назву і девіз, вибрати доповідачів для захисту своєї роботи. У розпорядженні підгрупи надавалися матеріали необхідні для роботи, а саме: аркуш паперу формату А1, кольорові фломастери, старі журнали, ножиці і клей. На початку роботи на аркуші паперу кожній підгрупі необхідно намалювати контур людської фігури та оформити її у вигляді колажу. Для полегшення роботи в підгрупах було сформульовано перелік питань, які в цій вправі символічно пов'язані з різними частинами намальованої фігури. Питання для оформлення «профілю дитини» мали наступний вигляд:

1. Область над головою: про що найчастіше думає дитина?
2. Область очей: на що охоче дивиться?
3. Область вух: праве – що найчастіше чує? Ліве – що хоче чути?
4. Область рота: про що говорить?
5. Ділянка живота: правий бік – що найчастіше їсть? Лівий бік – що любить їсти?
6. Ділянка серця: що особливо по серцю?
7. Плечі: які проблеми існують?
8. Права рука: які завдання треба виконувати?
9. Ліва рука: чим охоче займається у вільний час?
10. Права нога: місця, де буває?
11. Ліва нога: місця, у яких подобається бувати?
12. Праве стегно: чого боїться?
13. Ліве стегно: чого бажає?

На питання можна було надавати відповіді будь-яким способом: написати, намалювати, вирізати картинку або текст з газет і журналів. Вже під час виконання вправи батьки з подивом відмічали різницю між бажаннями дитини та реальністю, яка її оточує. Побудова інших профілів дозволила усвідомити деякі проблемні моменти у вихованні дітей, обговорити можливості співпраці та сприяло налагодженню контактів між учасниками семінару.

Для вихователів було розроблено цикл занять з елементами тренінгу з формування у них комунікативної компетентності. Відпрацьовані методи та прийоми дозволили вихователям підвищити рівень педагогічного спілкування. Програма занять містила тренування вербального та невербального спілкування (позиція, дистанція, простір, засоби), теми, в яких спілкування розглядувалось, як міжособистісна взаємодія, як порозуміння людьми один одного, поведінка в конфліктних ситуаціях. Крім того вихователям були запропоновані ігри та вправи для організації дітей під час прогулянок та на заняттях, спрямованих на формування у дітей навичок взаємодії, вміння вирішувати конфліктні ситуації, вміння відбивати свій емоційний стан та розуміти емоційні стани інших людей. Особливу увагу вихователям пропонувалось звернути на створення умов для розвитку та вдосконалення вмінь дітей, щодо проведення рольових ігор.

Організація корекційно-розвиваючої роботи з дітьми будувалась за наступними напрямками [5]:

- розвиток здатності усвідомлювати себе та сприйняття однолітка, як суб'єктів спілкування, формування емоційно-позитивного сприйняття однолітка, потреби у спілкуванні з ним;
- формування вікових форм спілкування з однолітками шляхом розвитку мотиваційно-потребнісної сфери та поширення репертуару засобів спілкування.

Ці напрямки склали основу корекційно-розвиваючої програми спецкурсу з розвитку спілкування старших дошкільників в умовах дитячого навчального закладу. Метою програми є розвиток у дітей старшого дошкільного

віку із ЗПР комунікативних навичок та створення умов для своєчасного формування вікових форм спілкування з однолітками.

Програма містить 20 фронтальних занять, які проводяться психологом один раз на тиждень. Тривалість кожного заняття не перевищує 30 хвилин та всі вони мають загальну структуру. Вступна частина триває до 5 хвилин. Кожне заняття починається з привітання, яке виконує важливу функцію встановлення (на перших заняттях) або підтвердження (у наступному) емоційно-позитивного контакту «психолог-дитина», зокрема формування у дитини інтересу та доброзичливого відношення до однолітків. Крім привітання, ця частина заняття містить або пальчикові ігри, або мімічні і пантомімічні етюди, або ігри та вправи для розминки. Обов'язковим елементом вступної частини заняття є мотивація. Порозуміння дітьми мети виконання вправ підвищує зацікавленість дітей в їх відпрацюванні. В основній частині, яка триває близько 15 хвилин заняття, чергуються бесіди, ігри та вправи, творчі завдання. Таке використання різноманітних технік дозволяє підтримувати інтерес та увагу дітей під час заняття. Заключна частина заняття (5 хвилин) містить ігри на зняття психоемоційного та фізичного напруження, релаксаційні комплекси, ігри та вправи на розвиток уваги та уваги, проводяться вправи на визначення емоційного стану дитини у кінці заняття. Наприкінці кожного заняття підводяться підсумки, діти обмінюються враженнями.

До змісту програми було включено теми занять, щодо поширення репертуару засобів спілкування: «Як можна привітатися?», «Моє ім'я», «Всі ми різні», «Дружба», «Засоби спілкування», «Слова «колючки»», «Правила спілкування», «Слова, які псують нам настрій». В ці заняття включались ігри та вправи на розвиток та вміння висловлювати свою думку та визначати її за допомогою міміки та жестів. Дітям розповідалось, що одне і теж слово може звучати по-різному, якщо його проговорити з різною інтонацією та силою. А потім вони за допомогою ігор та вправ вчилися керувати своїм голосом. Так, у вправі «Інтонація» діти вчилися проговорювати різноманітні висловлювання із повсякденного життя змінюючи голос та інтонацію. Використовувались такі короткі речення, як «ти хороший», «іди до мене», «що ти робиш?» та інші. Наприкінці кожної вправи психолог сумісно з дітьми підводив підсумки. Наприклад, що тільки від нас залежить, як ми спілкуємось з іншими людьми лагідно, ввічливо або грубо; голос наш є тихим але гучним; кожна людина може самостійно керувати своїм голосом.

В програму було включено цикл занять на морально-етичні теми з метою формування у дітей мотивації до спілкування з однолітками. Так, основна частина заняття з теми «Дружба» містила бесіду з дітьми, під час якої висвітлювались та коригувались уявлення дітей про дружбу. До обговорення включались важливі для дітей питання. Наприклад, «Якою повинна бути дитина, щоб з нею бажали дружити діти?», «Що значить дружити?», «Який він справжній друг?», «Можуть друзі сваритися чи ні?», «Що головне у дружбі?». Під час бесіди психолог допомагав дітям зробити важливі для них висновки: «Вміння обговорювати з однолітками та дорослими свої почуття та бажання та уступати один одному допоможе вам спілкуватись з іншими людьми.» Потім для дітей створювалась спеціально змодельована ігрова ситуація співпраці, під час якої діти повинні були домовитися про спільні дії. Для цього дітей розподіляли за парами та на кожну пару видавали один олівець та один аркуш. Діти повинні були самостійно домовитися про те, що вони будуть рисувати та при виконанні завдання олівець потрібно було тримати двом дітям одразу. Для дітей які не могли домовитися та не хотіли уступати один одному додатково проводились індивідуальні заняття.

Велика увага під час занять приділялась також розвитку здатності усвідомлювати себе та сприйняттю однолітка, як суб'єктів спілкування, формування емоційно-позитивного сприйняття однолітка, формуванню потреби у спілкуванні, вдосконаленню навичок культури спілкування дітей.

Робота з дітьми за даною програмою доповнювалась індивідуальними заняттями з метою відпрацювання навичок поведінки у певних ситуаціях спілкування з однолітками та відкритими заняттями для батьків та вихователів, що дозволяло закріплювати отримані дітьми навички у повсякденних умовах.

Корекційно-розвивальна робота проводилась в спеціалізованих групах дитячих навчальних закладів (ДНЗ) компенсаторного типу міста Запоріжжя (ДНЗ № 162, 272). В дослідженні прийняли участь діти 6-7 років із ЗПР.

Для оцінки ефективності корекційно-розвивальної роботи проводились три етапи експерименту: констатуючий, формуючий та контрольний. Констатуючий та контрольний експеримент проводились з метою визначення домінуючої форми спілкування дітей з однолітками до та після проведення корекційно-розвивальної роботи. При проведенні експерименту використовувався модифікований варіант методики Смирнкової О.О., Капчелі Г.І., де спеціально моделювались ситуації ділової, пізнавальної та особистісної взаємодії дітей [5].

Формуючий експеримент проводився на основі розробленої корекційно-розвиваючої програми протягом півріччя. Спостереження за дітьми на етапі формуючого експерименту під час різноманітних режимних моментів уже через два місяці визначило значні зміни в спілкуванні дітей з однолітками. Значно збільшилась кількість контактів дітей з використанням мовних засобів спілкування, поширився їх репертуар.

Під час контрольного експерименту в ситуації пізнавального спілкування (розглядаючи книги) діти намагались не тільки висловитися самостійно, але і вислухати однолітка. Спостереження за поведінкою дітей в

даній ситуації також визначило, що зменшилась кількість відволікань дітей. Але якісний аналіз мовних висловлювань дітей визначив відсутність стійких та глибоких інтересів до явищ оточуючого середовища. У дітей ЗПР з ситуативно-діловою та позаситуативно-діловою формою спілкування мали перевагу ситуативні, соціальні та констатуючі висловлювання.

Порівняння результатів експерименту до та після проведення корекційно-розвивальної програми представлено в таблиці 1. Результати контрольного експерименту визначили, що нормативна для цього віку позаситуативно-ділова форма спілкування (ПД) стала домінуючою у 65 % дітей. Цей показник підвищився в 2,5 рази у порівнянні з результатами констатуючого експерименту.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз кількісних даних експерименту на визначення домінуючої форми спілкування у старших дошкільників з ЗПР до та після реалізації корекційно-розвивальної програми

Форма спілкування	До проведення програми		Після проведення програми	
	кількість	%	кількість	%
ЕП	1	5	0	0
СД	14	70	7	35
ПД	5	25	13	65
Всього	20	100	20	100

Таким чином, вирішення проблем пов'язаних з формуванням навичок спілкування дітей ЗПР з однолітками потребує комплексного підходу з залученням всіх учасників виховного процесу (діти, батьки, вихователі). Для підвищення інтересу батьків та вихователів до процесу навчання необхідно використовувати інтерактивні техніки. Розроблена корекційно-розвиваюча програма роботи психолога з дітьми містить ігри та вправи на відпрацювання навичок спілкування. Такий підхід дозволяє значній кількості дітей своєчасно досягнути нормативно вікової (позаситуативно-ділової) форми спілкування з однолітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. – М., 1986.-143 с.
2. Развитие общения дошкольников со сверстниками / Под. ред. Рузской А.Г.; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1989.-216 с.
3. Ульяновская У.В. Дети с задержкой психического развития. – Н.Новгород, 1994.
4. Дмитриева Е.Е. Коммуникативное развитие детей с легкими формами психического недоразвития на ранних этапах онтогенеза: Монография. – Н.Новгород: НГПУ, 2004.-259 с.
5. Семенцова О. Психологічні особливості ситуативно-ділової форми спілкування з однолітками дітей з ЗПР старшого дошкільного віку. // Фаховий збірник ВАК України «Актуальні проблеми психології» т.1.
6. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе. Психологические игры и упражнения. Пер. с нем. – М.: Генезис, 2003. – 336 с.

УДК 376.32:003.24:003.27

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СКОРОПИСУ ШРИФТОМ БРАЙЛЯ

Серпутько Г.П.

кандидат філологічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті в історичному аспекті висвітлюються питання створення скоропису для сліпих шрифтом Брайля, а також обґрунтовується необхідність адаптації й створення українського варіанту скоропису рельєфно-крапковим шрифтом, залучення оптимальних методик його викладання.

В статті в історичному аспекті изложены вопросы создания краткописи для слепых шрифтом Брайля. Обосновывается необходимость адаптации и создания украинского варианта краткописи рельефно-точечным шрифтом, применения оптимальных методик обучения.

The issues of creating contractions in Braille for the blind in their historical aspect are being dealt with in the article, as well as the advisability of adopting and creating a Ukrainian variant of Braille contractions and the optimal methods of teaching them are being reasoned.